

YENİ BELGELER IŞIĞINDA TOPKAPI FUKARAPERVER CEMİYETİ

Doç. Dr. Cengiz MUTLU*

Öz

Osmanlı Devleti'nin son döneminde savaş ve isyanlar ülke ekonomisini derinden etkilemiştir. Bunun faturasını ise yoksul halk üstlenmiştir. II. Meşrutiyet yıllarında İttihat ve Terakki'nin Şehremini'deki Topkapı Kulübü binasında kurulan Topkapı Osmanlı Fukaraperver Cemiyeti, savaşların ve göçlerin getirdiği teşekküllerden biriydi. Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı'nın ardından gelen göçmenlere yardımcı olan cemiyet, mütareke döneminde aşhaneler kurmak suretiyle fakirlere yemek dağıtımını üstlenmişti. Birçok kimsesiz çocuğa sahip çıkan, fakir ailelere yardım eden cemiyet günümüze kadar varlığını muhafaza etmiştir.

Anahtar kelimeler: Fakir, İstanbul, Yardım, Cemiyet, Savaş.

In The Light Of New Documents The Topkapı Fukaraperver Association

Abstract

In the last period of the Ottoman Empire wars and rebellions affected deeply the country's economy. The poors undertook this bill. Ottoman Topkapı Fukaraperver Association was founded in the years of the second Constitutional period at the Union and Progress Club's building in Şehremini. It was one of the enterprises founded because of wars and migration. This Association helped immigrants who came after the Balkan Wars and World War I. In addition to this, it distributed foods to the poor by establishing refectory during the Armistice period. Nowadays, it looks after orphans, helps poor families.

Keywords: Poor, Istanbul, Donation, Association, War.

Giriş

II. Abdülhamit döneminde iki kez dernekler hususunda yasaklama getirilmişti. Meşrutiyetin yeniden iadesinin ardından toplumsal bir olgu olarak ortaya çıkan dernekleşme, büyük ölçüde 1901 tarihli Fransız Dernekler Kanu-

* Sakarya Üniversitesi Karasu Meslek Yüksekokulu, cengizmutlu@sakarya.edu.tr

nu'ndan esinlenerek hazırlanan ve 16 Ağustos 1909'da çıkartılan Cemiyetler Kanunu ile hukuksal bir çerçevede meşruiyet kazanmıştır. Cemiyetler Kanunu'na devlet bir kısım sınırlama ve kısıtlama getirmeyi ihmal etmemiştir. Buradaki amaç toplumsal birliği sağlayacak şekilde "İttihad-ı Anasır" politikasını sürdürme endişesiydi.¹ Meşrutiyet devrinde birçok cemiyet kurulmuştur. Nitekim, bu dönemde Beyoğlu Mutasarrıflığı ve İstanbul Vilayeti'nce ruhsat verilen ve Dahiliye Nezareti'ne bazı evrakı noksan olarak devredilen İstanbul'da 212 cemiyet vardı.² Bunların bir kısmı ayrılıkçı amaçlarını hayırsever cemiyet maskesi altında devam ettirme gayretindeydi. Zira, üç partiye ayrılmış olan Bulgar komiteleri bir araya gelemekten ötürü hayır cemiyeti adı altında fesat komitesi teşkil etmişlerdi.³ Aynı şekilde askerlik yaşı gelen Rum gençleri Yunan emellerine hizmet için patrikhane tarafından yemin ettirilmekte ve Etnik-i Eteryay Cemiyeti fedailerince korkutulmaktaydılar. Fukaraperver Cemiyeti adı altında müteşekkil, Yunan emellerine hizmet eden on kadar cemiyet faaliyet ruhsatı almak istemişlerdi.⁴ Kumkapı'da kurulan Fukaraperver Cemiyeti'ne giren Yunanlı Doktor Ayrinik'in Yunan emellerine hizmeti nedeniyle kaydının silinerek Rum Emanyel'in başkan yapılmasına karar verilmiştir.⁵ Aynı durum Mütareke yıllarında da devam etmişti. İşgal yıllarında Rum Muhacirin ve Fukaraperver Cemiyeti Trabzon'a Rum muhaceretini organize ederken, diğer taraftan Rum çetelerine silah ve mühimmat tedarikinde rol oynamıştır.⁶

Türklerin kurduğu cemiyetlerden sözgelimi Türk Ocağı, Osmanlı Hilal-i Ahmer, Donanma Cemiyeti vb.lerinde siyasi iktidar partisi olan İttihat ve Terakki'nin etkisi-desteği olduğu gözlemlenmekteydi. Bu dönemde İstanbul'un çeşitli semtlerinde açılmaya başlanan İttihat ve Terakki Kulüpleri, amacı sosyal yardım olan hayır derneklerinin kuruluşunda rol oynamıştır. Bu bağlamda Topkapı Fukaraperver Cemiyeti'nin, Topkapı İttihat ve Terakki Kulübü binasında etkinlik göstermesi bunun deliliydi.⁷ Meşrutiyet devrinde birçok hayırsever cemiyetin ortaya çıktığı gözlemlenmiştir. Nitekim bunlar arasında; İstanbul Fukaraperver Cemiyeti,⁸ Kasımpaşa Fukaraperver Cemiyeti,⁹ İstan-

¹ Ahmet N. Yücekök - İlder Turan - Mehmet Ö. Alkan, *Tanzimattan Günümüze İstanbul'da STK'lar*, Türkiye Ekonomik Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul 1998, s. 51-53. Cemiyet kurmak için müracaat edenlerden devlet resmi prosodüre uygun olmak koşuluyla bazı isteklerde bulunmaktaydı. Söz gelimi, Dahiliye Nezareti'ne Eyüp Fukaraperver Cemiyeti'nin kuruluş dilekçesinin ulaşması üzerine nezaret, cemiyet tesis etmek isteyenlerin nizamnamelerinden iki nüshanın ekiyle beyannamelerini İstanbul'da dahiliye nezaretine göndermelerini cemiyetler kanununun altıncı maddesinde yazılı olduğu gibi kanun çerçevesinde nezarete müracaat etmelerini istemiştir. Bkz. BOA, *DH.MİÜ*, 121/17.

² BOA, *DH.EUM.AYŞ*, 64/49.

³ BOA, *A.MTZ (04)*, 140/26.

⁴ BOA, *DH.MÜİ*, 351/13. Osmanlı Arşivi'ndeki 1891 tarihli bir belgede, Yunan kralının talimatıyla Atina'da kurulan Makedonya Fukaraperver Cemiyeti insaniyet perdesi altında yayımlıcaılık ve istiklal fikri gütmekteydi. BOA, *Y.MTV*, 53/45.13.

⁵ BOA, *DH.EUM.THR*, 4/37.

⁶ BOA, *DH.ŞFR*, 102/88.

⁷ Yücekök - Turan - Alkan, *a.g.e.*, s. 108.

⁸ 1920 Aralık ayında İstanbul Fukaraperver Cemiyeti tarafından cemiyetin Cerrahpaşa'da Hobyar'daki merkez heyeti binasında şehitler, ölen muhacir ve fakirlere ithafen mevlid okutturulmuştur. Bkz. *Vakit*, 16 Kanun-i Evvel 1336.

⁹ BOA, *DH.HMŞ*, 4-1/4024.

bul Cemiyet-i Hayriyesi,¹⁰ Kadıköy Osmanlı Fukaraperver Cemiyeti,¹¹ Aksaray Fukaraperver Cemiyeti,¹² orduda bulunan efradın ailelerine harpte vefat edenlerin yetimlerine yardım etmek amacıyla Eyüp'te kurulan Osmanlı ve Türk Hanımları Esirgeme Derneği, Rehber-i Teavün ve Eyüp Fukaraperver Cemiyetleri,¹³ özellikle Çanakkale Savaşları sırasında yaralanıp Rus hastanesinde yatmakta olan Türk askerlerinin ihtiyaçlarını karşılamada büyük çaba sarf eden Osmanlı Kadınlar Cemiyet-i Hayriyesi¹⁴ sayılabilir.

İstanbul'un fakir semtlerinden birinde fakirlere yardım amacıyla ortaya çıkan Topkapı Fukaraperver Cemiyeti, 24 Şubat 1908'de¹⁵ Osmanlı Fukaraperver Cemiyet-i Hayriyesi'nin Topkapı Şubesi olarak, Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Şehremini'deki Topkapı Kulübü binasında faaliyete geçmişti. Cemiyet tarafından yayımlanan bir kitapçıkta, Galib Hakkı Bey'in başkanlığını üstlendiği ilk idare heyetinde; Veznadar Eczacı Onnik Mardiroşyan Efendi, Gureba-yı Müslimin Hastahanesi Eczacıbaşısı Nafiz Bey, Şehremini'de keresteci Hakkı Efendi ve Cemil Efendi, Bodos Efendi bulunmaktaydı.¹⁶ 1913 yılında "Osmanlı Fukaraperver Cemiyet-i Hayriye"nin kendisini fesh etmesiyle Topkapı Şubesi müstakil bir cemiyete dönüşmüş ve "Topkapı Fukaraperver Müessesesi-i Hayriyesi" adı altında faaliyetlerine devam etmiştir.¹⁷ Cemiyet, kuruluş sebeplerini ise şu şekilde açıklamaktaydı:

"İstanbul hudutları dahilindeki en fakir 15 mahalledeki yoksullara maddi ve manevi yardım yapmak, öksüz ve yetim çocukları koruma altına alarak okula gitmeleri için gerekli eşyayı temin ve bu çocukların ailelerine bakmak, hasta olanlarının evlerine doktor göndermek, ilaçlarını almak, ekmek ve katık vermek, işsizlere iş bulmak, haftanın belli günlerinde hastaları ücretsiz muayene etmek, hanesinde bakılamayan ve sokaklarda

¹⁰ BOA, DH.HMŞ, 4-1/4-149.

¹¹ BOA, DH.HMŞ, 4-1/4076. Kadıköy Osmanlı Fukaraperver Cemiyeti 15 Mayıs 1912'de Kadıköy'deki fakirlere yardım etmek için Mühürdar Caddesi'nde Selanik Eşrafi'ndan Şefket Bey'in haremî Aliye Şefket Hanım tarafından kurulmuştur. Bkz. BOA, DH.EUM.6.ŞB, 32/53. Diğer taraftan Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti nezdinden tesis edilen tetkikat komisyonunca, tüm hayır cemiyetleri nizamnamelerine göre hareket edip etmedikleri hususunda kontrol edilmekteydi. Bkz. BOA, DH.EUM.AYŞ, 60/60.

¹² BOA, DH.HMŞ, 4-1/4094.

¹³ BOA, DH.İUM, 89-02/123; DH.MUİ, 121/17. Eyüp Fukaraperver Cemiyeti için bkz. Sadık Sarısamam, "Eyüp Fukara Cemiyeti", *Tarihi Kültürü ve Sanatıyla Eyüp Sultan Sempozyumu Tebliğler*, İstanbul 2005, s. 70.

¹⁴ BOA, HR.SYS, 2174/3, lef 18.

¹⁵ BCA, 490.1.0.0/597.64.4, lef 4. Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi'nde cemiyetin 1940 tarihinde kurulduğu gibi yanlış bir bilgi vardır. Bkz. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, Cilt: 8, İstanbul 1995, s. 442; 27 Nisan 1909 tarihinde inşaatına başlanılmakta olan Bağdat hattının Osmanlı Fukaraperver Cemiyeti'ne verildiği taktirde elde edilecek gelirin Adana felaketzedeleri ve muhtaçlarına verileceği ve bu hususta Anadolu Demiryolu Şirketi'ne gerekli talimatların verilmesini içeren bir tezkere Dahiliye Nezareti'ne gelmiştir. Bkz. BOA, DH.MUİ, 691/34.

¹⁶ *Topkapı Fukaraperver Cemiyeti -1908-1968- Tarihiçesi-Hizmetleri-Tasanları*, İskender Matbaası, İstanbul 1968, s. 5.

¹⁷ Nadir Özbek, "90 Yıllık Bir Hayır Kurumu: Topkapı Fukaraperver Cemiyeti", *Tarih ve Toplum*, C. 30, No. 180, 1998, s. 4-10.

kalanları hastanelere sevk etmek, gerek maddi ve manevi, gerekse zelzele gibi felaketselere uğrayarak kimsesiz kalanlara yardım etmek."¹⁸

Cemiyetin en önemli gelir kalemlerinin başında konser ve müsamereler için satılan biletler gelmekteydi. Topkapı Fukaraperver Cemiyeti ile Ermeni Mektebi Fukara-yı Etfali, ihtiyaçları için beheri üç kuruluşluk beş bin adet bilet bastırılmışlardı. Mayıs 1910 tarihli Dahiliye Nezareti'ne gelen belgede, Topkapı haricinde Beylerbeyi Çeşmesi bahçesinde havanın müsait olduğu Haziran ayı içindeki bir Pazar günü konser verilmesi izni geçmektedir. Nezaret ise verdiği cevapta konserin zabıtaca mahzuru yok ise de zamanın netleşmemesinden dolayı inzibat tedbirlerinin alınamayacağını ve konserin tam gününün verilmesini istemiştir.¹⁹ Alınan iznin ardından konserin 6 Ağustos 1910'da Yeni-bahçe Tiyatro ve bahçesinde yapılmasına karar verilmiş, fakat 23 Temmuz 1910'daki İstanbul yangınının yaptığı tahribat fazla olduğundan konser ertelenmek zorunda kalmıştır. Cemiyet 1911 Ramazan ayı boyunca düzenlediği akşam konserleriyle bir miktar gelir elde etmiştir. Bu arada cemiyet tarafından İstanbul yangınzedeleri için dolaştırılan yardım kutusunda toplanan para iane komisyonuna teslim edilmiştir.²⁰

Balkan Savaşı'nda Hilal-i Ahmer'le işbirliği yapan cemiyet, Rumeli ve Trakya'nın çeşitli yerlerinde aşhaneler ve dispanserler açmak suretiyle muhacirlere yardım elini uzatmıştı. Ayrıca, Topkapı'da Ahmetpaşa Camisi'nde aşhane açmış, Tekkeci Ahmed Paşa, Fatmasultan, Ereğli Camileri ve diğer mescitlere yerleştirilen Balkan muhacirlerine yardım etmiştir.²¹

Çanakkale Savaşı sırasında yaralanan askerlerin yatırıldığı yerlerden olan Mecruhın Dispanseri ve Gümüşsuyu Hastanesi'nin ihtiyaçlarının karşılanması için Topkapı Fukaraperver Cemiyeti'nin yardımına başvurulmuştur.²²

Cemiyet İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin binasını kullanmaktaydı. 1916 Mayıs'ında Şehremini merkez memurluğu mıntikasındaki boş olan askeri karakol binasının aşhane yapılmak üzere cemiyet şubesine terk edilmiştir.²³ Fakat daha sonra binanın Şehremini mıntikasının tam göbeğinde olması ve merkez memurluğu binasına uygun olması, kiradan tasarruf edilmesi de düşünülerek binanın polise devri düşünülmüştür. Bedeli bütçeden karşılanmak suretiyle polis tarafından kullanılmak üzere satın alınması için Maliye Nezareti nezdinden girişimlere başlanılmıştır.²⁴

Dönemin gazetelerinde cemiyet adına yardım kampanyaları düzenlenmekteydi. Vakit Gazetesi'nin 11 Şubat'ta açtığı kampanyaya için sadece iki günde

¹⁸ Osmanlı Fukaraperver Cemiyeti uzun müddet yaşayamamıştır. Zira, İttihat ve Terakki Cemiyeti parti haline dönüşünce Osmanlı Fukaraperver Cemiyeti de tüm hak ve görevlerini Topkapı Şubesi'ne devrederek kendini fesh etmiştir. Bkz. *Topkapı Fukaraperver Cemiyeti -1908-1968-Tarihçesi-Hizmetleri-Tasarımları*, s. 7-8.

¹⁹ BOA, *DH.EUM.THR*, 37/44.

²⁰ Özbek, "a.g.m.", s. 12.

²¹ *Topkapı Fukaraperver Cemiyeti -1908-1968-Tarihçesi-Hizmetleri-Tasarımları*, s. 24.

²² BOA, *HR.SYS*, 2174/3, lef 2.

²³ BOA, *DH.EUM.MH*, 155/31.

²⁴ BOA, *DH.EUM.MH*, 157/40.

330 liralık bağış toplanmıştı. Hayırseverlerin müşfikane tavırlarına teşekkür eden Vakit, iki günde toplanan paranın şehirde süren sefaleti dindiremeye de büyük bir adım olduğunu ve devamının geleceğinin altını çizmekteydi. Vakit bu durumu şu şekilde betimlemekteydi:

“...hiç hükmünde bulunan bir para, İstanbul’un fukara babası ünvanına layık olan Dr. Galip Hakkı Bey’in elinde pek çok canları kurtaracak pek çok hastalara şifa verecek, birçok ailelerin yüzünü güldürecek bir memba-ı hayat hizmetini görecektir. Dr. Galip Hakkı Bey’in idare ettiği fukaraperver müessesesi her sene ancak birkaç yüz liralık bir bütçe ile hiç reklam aramayıp ve ses seda çıkarmayıp pek mühim bir faaliyet-i hayriyede bulunmaya muvaffak olmuştur.”²⁵

İstanbul’da sefaletin ne raddede olduğunu bilmeyenlerin Fatih semtinde dolaşmalarını tavsiye eden gazete, görülecek manzaranın insanı dehşete düşüreceğini ileri sürmekte ve sefaletin fotoğrafının Vakit’in sütunlarında yer alacağını haber vermekteydi. Vakit’e göre, yapılan bir miktar yardım sefalete son vermek yeterli değildi. Zira, dönemin İstanbul’unda mesken ve işsizlik buhranı da had safhadaydı. Hayırseverlerin adının olduğu listeyi yayımlayan Vakit, topladığı paraları günü gününe cemiyete verdiğini haber vermekteydi.²⁶ Vakit, ertesi gün de yardıma katılanların listesini yayımlamıştır. Üçüncü gün toplanan paranın 570 lirayı bulduğunu sevinçli bir haber olarak veren Vakit, Veliâht Abdülmecit Efendi’nin 100 lira bağışlamasını şükranla karşılamakta ve orta halli ailelerin bile karşı karşıya kaldığı sefaletin tahmin edilenin üstünde olduğunu bildirmekteydi. Vakit bu durumu, “böyle bir vaziyet içinde her türlü vesaitten mahrum olanların ızdırabatını bir saniye düşünmek bunlara karşı insani her türlü fedakarlığa sevk için kâfidir... İhtiyaca karşı muhitimizde bu samimi alaka devam ettikçe açtığımız sefalet mücadelesinden fevkalme’mul semereler ümit edebiliriz.”²⁷ sözleriyle dile getirmekte ve bağış yapanların isimleriyle haberi noktalamaktaydı. Vakit, dördüncü günkü iane listesinde toplanan 66.880 kuruşun gayet büyük bir başarı olduğunu sütunlarına taşımaktaydı. Vakit bu başarıda beş-altı kişinin başarısını övmüştür.²⁸ Vakit Gazetesi yazarları 17 Şubat’ta cemiyet merkezini ziyaret etmişlerdi. Yazarlar, ziyaretleri sırasında üç-beş yaşlarındaki çocuklardan yetmiş yaşındaki ihtiyarlara kadar kalabalık bir grubun sefaletine şahit olmuşlardı. Buraya gelenlerin bazıları

²⁵ Vakit, 13 Şubat 1335.

²⁶ Vakit, 13 Şubat 1335. Savaş sonrasının yoksulluğu, sıhhi şartların olumsuzluğu dönemin roman ve şiirlerinde yer bulabilmekteydi. Nitekim, M. Akif Ersoy’un Safahat’ının “Hasta” şiirinde, “edecek yok, çocuk artık yola girmiş, gidiyor. Sol taraftan akciğerin zirvesi tek mil çürümüş, hastalık seyr-i tabisini almış, yürümüş. Devr-i salıste ki asarı o melun marazın, var tamamıyla, değil hiçbir arazın...” dizeleri yer ederken, yine Safahat’ta babası ölüp küfesiyle ailesine bakmak zorunda olan Küçük Hasan’ın durumu şu satırlarda ifadesini bulmaktaydı: “cılız bacaklarının dizden altı çırçır lak. Bir ince mintanın altında titriyor, donacak. Ayakta kundura yok, başta var mı fes? Ne gezer. Dügümlü alınının üstünde sade bir çember. Nefes değil o soluklar, kesik kesik feryad... Bu bir ayaklı sefalet ki yalnayak, baş açık...”; Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, İnci Ofset, Konya Tarihsiz, s. 33, 43.

²⁷ Vakit, 14 Şubat 1335.

²⁸ Vakit, 15 Şubat 1335.

muayene, bazıları çamaşır-kömür için ellerinde mühürlü kağıtlarla bekleyen çaresiz insanlardı. Dr. Galip Hakkı Bey müracaat eden fakirleri muayene etmekte, cemiyet merkezine gelemeyecek kadar hasta olanların evlerine gitmekteydi. Galip Hakkı Bey, önce Gureba Hastanesi yapılmak üzere başlanan fakat tamamlanmadığı için yersiz yurtsuz fakirlerin iskanına tahsis edilen binaya girmişti. Odalardan birinde yırtık, eskimiş çuvallar ve kilimler, yerdeki eski hasırlardan her birinde dört-beş kişilik bir ailenin hayatı geçmekteydi. Bu insanlar yangından kurtarabildikleri birkaç parça kap-kacaklarıyla hayata tutunmaya çalışan birkaç aileden ibaret yangınzede insanlardı. Bu insanlar paçavralara sarılmış, “*dudakları morarmış*” bir halde eski bir sobanın önünde ısınmaya çalışıyorlardı.

Hastaları muayeneye başlayan Galip Hakkı Bey, bir kız çocuğunun önüne gelmiş ve kucağındaki kundağa gözü takılmıştı. Muhabir bu durumu: “... *bu daha on beş gün evvel doğmuş bir çocuktü. Sekiz ay evvel merhum olan zavallı bakkal Ali Efendi refikasını hamile bırakmış, vakit ve saati hulul etmiş, çocuk burada dünyaya gelmişti. Bütün felaketler, zaruretler arasında bu kış kıyamet gününde şimdi zavallı valide onu yaşatmaya çalışıyordu.*”²⁹ şeklinde betimlemekte ve hastanenin bodrumundan üstteki odalarına kadar ailelerin birer, ikişer, üçer yerleştirildiğini söylemekte, bodrumda rutubet ve karanlıkta yaşayan ailelerin yer açılır açılmaz üst katlara yerleştirildiklerini haber vermekteydi. Bodrumdakilerin tek ısınma aracı ise kömür yardımıyla yanan, genizleri tıkayan dumanı olan bir mangaldan ibaretti. Diğer katlarda ise Balkan Savaşları sırasında ancak canını kurtarabilen, kaldığı odada hiçbir şey olmayan, hatta yatak olmadığından zeminde yatan, sadece Hilal-i Ahmer’in dağıttığı çorbadan faydalanan muhacirler vardı.³⁰ Cemiyet adına 19 Şubat’ta Vakit’in başlattığı kampanyada bağışlar 81.725 kuruşa ulaşmıştı.

Vakit’in hedeflerinden biri de, çalışmaya muktedir olan ancak tüketici olarak hayatını idame ettiren genç kızları üretici konumuna dönüştürmektü. Vatanışların katılımından memnuniyet duyan gazete, bu suretle yapılan fedakarlıktan umulan amaca ulaşamadığını, zira vatandaştaki genel temayülün her önüne gelene -kıyafeti düğün olmayan insanlara- para vermek olduğunu belirtmekteydi. Gazeteye göre, gerçek ihtiyaç sahibi olanları bulabilmek organize bir hayır kurumuna bırakılmalıydı. Vakit, yaptığı çağrıda vatandaşın vereceği parayı hayır müessesesi vasıtasıyla dağıtmasını ve yapılan fedakarlıktan en yoksul olanların yararlanması istemekteydi.³¹ 19 Şubat’ta birkaç kişi Vakit’e gelerek bağışta bulunmuştu. Bağışlar içinde en dikkat çeken ise, Nişantaşı Mahmud-ı Adli Numune Mektebi müdavimleri tarafından toplanılan yardımdı. Özellikle gençlerin kampanyaya katkısı olumlu bir gelişmeydi.

Vakit, Duhan Osmanlı Anonim Şirketi’nin de kampanyaya katıldığını, bunu diğerlerinin takip etmesi temennisinde bulunmuştu.³² 20 Şubat’a ka-

²⁹ *Vakit*, 18 Şubat 1335.

³⁰ *Vakit*, 18 Şubat 1335.

³¹ *Vakit*, 19 Şubat 1335.

³² *Vakit*, 20 Şubat 1335.

dar toplanan para 87.095 kuruşa ulaşmıştı. Önce birkaç kişinin katıldığı kampanyaya, mektepler, resmi ve özel kuruluşlar ve ailelere kadar ulaşmıştı.³³ Vakıt'in yaptığı haberler devlet katında yaptığı etkiyle Müdafai-Milliyeh, İstanbul yangınlarında zarar görenler için iki yüz yatak hazırlayarak yangınzede komisyonuna göndermiştir.³⁴ 24 Şubat'ta toplanan para 89.647 kuruşa ulaşmıştı. Vakıt, sefaletle karşı açtığı mücadeleye katılmak üzere Çiftçi Kütüphanesi sahibi Ahmed Akif Bey'in, 27 Şubat'ta mağazasının kârının %50'sini Topkapı Fukaraperver Cemiyeti'ne vereceğini ve Akif Bey'in cemiyetten satışları kontrol etmesi için bir memur göndermesini istediğini bildirmekteydi. Ayrıca Vakıt'te cemiyetin aşçılık, hizmetçilik ve dadılık yapabilecek sağlam terbiyeli insanlar aradığı haberi de yer almıştı.³⁵ Cemiyetin ilk hedefi sürekli tüketici konumundaki fakirleri üretici konuma dönüştürmekti. Bu amaçla Galip Hakkı Bey, yardımlardan gelen parayla 50-60 çıkırcık satın alıp, bunları Gureba Hastanesi olarak yapılan binanın müsait yerlerine yerleştirmeye, buradaki kadınlara örecekları iplik için yevmiye vermeye ve kalan hasılat ile de çalışamayacak durumdaki fakirlere yardım etmeye karar vermiştir.³⁶

Vakit'in verdiği hayatını kiraladığı çıkırcıkla idame ettiren yaşlı bir kadın haberi üzerine Ayandan Abdurrahman Şeref'in küçük kızı yaşlı kadın için bir çıkırcık hediye etmişti. Cemiyet ise hastanenin birinci katında bir salon hazırlamış, on kadar çıkırcıklı kadın bularak yerleştirmişti. Cemiyet Topkapı civarında bir çocuğunu veremden kaybeden altı çocuklu dul bir anne ile üç çocuklu dul iki aileyi koruma altına almıştı. Giderek cemiyet, çok çocuklu dul ailelerle meşgul olmayı tercih etmeye başlamıştı.³⁷

Kömür tüccarlarından Fatihli Mehmet Efendi, topraksız kuru olmak şartıyla Fatih Çarşamba'daki ve Yenikapı'daki depolarında fakirliği Topkapı Fukaraperver Cemiyeti'nce tasdiklenecek fakir ve yangınzedelere okkası sekiz kuruştan kömür vermeyi taahhüt etmiştir. İhtiyaç sahiplerinin cemiyetin merkez binasına gelerek başvuruda bulunmaları istenilmiştir. Böylece günlük bir okka kömür tüketen ihtiyaç sahibinin her üç günde bir günlük kömürünü temin etmesi sağlanmaktaydı.³⁸

Mütareke yıllarında her yere yetişemediklerinden belediye de işe el atmak zorunda kalmıştır. Nitekim fukara halka dağıtılmak üzere satın alınacak kömür meselesini görüşmek üzere 1 Kasım 1920'de Şehremaneti'nde Muhasebeci Saim Bey'in başkanlığında bir komisyon teşkil edilmiştir. Kömür satışı için müracaat edenlerden biri, 250 ton kömürü derhal teslim edeceğini, diğeri 250 ton kömürü Bulgaristan'dan getireceğini söylemiştir. Kömür dağıtılacak semtler ise Üsküdar, Yenikapı, Kasımpaşa, Kadıköy olarak saptanmıştır.³⁹

³³ Vakıt, 21 Şubat 1335.

³⁴ Vakıt, 22 Şubat 1335.

³⁵ Vakıt, 25 Şubat 1335.

³⁶ Vakıt, 27 Şubat 1335.

³⁷ Vakıt, 29 Mart 1335.

³⁸ Atı, 28 Kanun-ı Sani 1335.

³⁹ Vakıt, 2 Teşrinî Sani 1336.

1920 Ekim ayında dört gün zarfında 32'si çocuk olmak üzere Topkapı Fukaraperver muayenehanesine başvuran 94 hasta ücretsiz olarak, cins ve mezhep ayrımı yapılmaksızın muayene edilmiştir. Maddi durumları el vermeyen 81 hastanın ilaçlarının tedarikine başlanılmış, üç fakir hasta da hastanelere gönderilmiştir. Cemiyet, mıntıkası dâhilinde tesadüf ettiği beş çocuklu fakir bir aileye battaniye ve çamaşır yardımı yapmıştı. Koruma altındaki çocuklardan 140'nın kitap-kırtasiyeleri karşılanmış, beş fakir çocuğun okula gitmesi sağlanmış, altı çocuklu bir kadının çocuğuyla diğer bir yetim çocuğun öğrenim ücretleri verilerek aşıyan idadisine geceli kaydettilmiştir. Ayrıca cemiyet mıntıkası dâhilindeki muhacirlerden annesiz bir çocuğun ihtiyaçlarını gidermiş ve ihtiyaç sahibi ailelere battaniye dağıtmıştır.⁴⁰

Osmanlı Fukaraperver Cemiyeti kendini feshedince Topkapı Şubesi, Topkapı Fukaraperver Müessesesi Hayriyesi adı altında 1931 senesine kadar faaliyette bulunmuş, 20 Ocak 1931'de ismini sadeleştirerek "*Topkapı Türk Fukaraperver Hayır Müessesesi*" halini almıştır. Yeni bir kurucu heyet ile birlikte çocuk bakım evini açarak faaliyetini genişletmiştir. Bu kurucular ise, Galip Hakkı Üstün, Münir Ertegün, Cemil Ertegün, Hayrinüsa Ertegün, Emin Ali Durusoy, Şeyh Galip Sıddık, Hikmet Sezer, Nakiye Elgün'den ibaretti. 1934'te Türkçe'de sadeleşme akımının etkisiyle ismi "*Topkapı Yoksullara Yardım Kuruluşu*" adını almış ve bu ünvanla 1948'e kadar çalışmıştır.⁴¹

1930'lu yıllarda Topkapı Fakirleri Koruma Cemiyeti uzun yıllar CHP'nin maddi ve manevi yardımına mazhar olmuştur. 21 Şubat 1933'te kışın soğuktan korunmak için 50 çocuğun masrafı CHP Şehremini nahiye ocağının tarafından karşılanmış ve 216 çocuk giydirilmiştir.⁴² Cemiyet yardıma muhtaç asker ailelerine de yardımda bulunmuştur.⁴³

Uzun yıllar harap bir bina içinde mütevazı bir şekilde çalışan cemiyet azaları dönem dönem devletten yardım talebinde bulunmuştur. Bunun yanında gazetelerde isminin anılmasını istemeyen Talat Başsipahi gibi odun deposu sahibi hayırsever iş adamlarının yardımları da cemiyeti ayakta tutmuştur.⁴⁴

1932 tarihli bir belgede ise Topkapı Fukaraperver Cemiyeti'ne ait binanın belediyece istimlak edilmesi zaruri binalardan olması hasebiyle vakit geçirilmeksizin istimlaki gerekmişti. Gerek cemiyete yakın olması, gerekse belediyece istimlak edilmiş, fakat yeni olmaları sebebiyle iki binanın yıkılıncaya kadar cemiyete bedelsiz terki istenilmiştir.⁴⁵ Aynı yıl cemiyet her yıl belediyeden aldığı yardıma ek olarak İstanbul Halkevi tarafından 1.000 liralık bir yardım almış, fakat alınan yardımlar ihtiyaca kâfi gelmemiştir.⁴⁶

İkinci Dünya Savaşı sırasında Topkapı Fakirleri Koruma Cemiyeti devlet tarafından finanse edilmeye devam etmiştir. Nitekim 23 Eylül 1939'da CHP

⁴⁰ *Vakit*, 13 Teşrin-i Sani 1336.

⁴¹ *Topkapı Fukaraperver Cemiyeti - 1908-1968-Tarihçesi-Hizmetleri-Tasarımları*, s. 12.

⁴² BCA, 490.1.0.0/597.64.4, lef 26.

⁴³ BCA, 490.1.0.0/597.64.4, lef 30.

⁴⁴ BCA, 490.1.0.0/597.64.4, lef 21.

⁴⁵ BCA, 490.1.0.0/597.64.4, lef 31.

⁴⁶ BCA, 490.1.0.0/597.64.4, lef 32.

Genel Sekreterliği ve İş Bankası aracılığıyla cemiyete 500 lira,⁴⁷ 29 Mayıs 1940'da 700 lira,⁴⁸ 30 Ocak 1943'te 700 lira, bir hayırsever tarafından 500 kilo pirinç,⁴⁹ 10 Nisan 1946'da yine CHP Genel Sekreterliği'nce ve İş Bankası aracılığıyla 1.000 lira gönderilmiştir.⁵⁰ Yardımların karşılığında Topkapı Fakirleri Koruma Cemiyeti adına Erzurum Mebusu Nakiye Elgün CHP Genel Sekreterliği'ne bir teşekkür yazısı göndermiştir.⁵¹ Nakiye Elgün'ün yazıda,

"...yurdun her köşesindeki yurttaşlara değerli bağlarla bağlı yüce partimizin her alanda olduğu gibi yardım alanında da gösterdiği değerli ilgi arasında Topkapı Fakirlere Yardım Kurumu'na bağışladığı yıllık yardım parasının verilmesi elindeki yedek parasını yoksullara yedirmiş olan kurum için pek zamanında yetişmiş bir yardım olacağını yüce katunuza sunarım..."⁵²

ifadeleri ön plana çıkmaktaydı.

İstanbul'un yoksulu en çok olan köşesinde otuz yıla yakın faaliyette bulunan cemiyet 1937'de son üç yıllık faaliyetlerini içeren bir kongre ve kararları içeren broşür yayımlamıştır. Otuzlu yıllardaki iktisadi buhran dolayısıyla geliri azalan ve mütevazı tedbirlerle hayatini devam ettirebilen kurum, fakirlere yardıma koşmakta duraklamamıştır. Gerek hükümet ve belediye gerekse hayırsever vatandaşların yardımlarıyla varlığını devam ettiren cemiyet, kendi çalışma çevresinde bir çocuk esirgeme kurumunun yer alması yönünden çalışmalarını sıklaştırmıştır. Her Cumhuriyet Bayramı'nda 250-300 yoksul aileye yaptığı yardımı, bir buçuk yıldan beri her sıra ile her mahalledeki yoksula yaptığı yardımla yılda ikiye katlamıştı. Ayrıca çocuklara muayene ve tedavi suretiyle de yardımdan geri durmamıştır. Nitekim, 1374 çocuğun muayene ve tedavisi yapılmış ve bunlardan ilaç alamayacak derecede yoksul olanlardan 945'ine ücretsiz ilaç verilerek paraları ödenmiştir. Bunlardan gıdasız olanlara yardım yapılmak suretiyle yoksul ailelerden 250 aileye Cumhuriyet Bayramı dolayısıyla patates, pirinç, fasulye, şeker, sabun, kömür verilmiş ve bu maksat için 40.844 kuruş sarf edilmiştir. Samatya ve Karagümrük yoksullarına verilmek üzere her iki nahiyedeki yardım kurumlarına dört ton odun gönderilmiştir. Maçka'da kurulan mutfak vasıtasıyla yedi aile doyurulmuştur. İstanbul gümrüğünde satılmayıp cemiyete gönderilen muhtelif eşya Cumhuriyet Bayramı dolayısıyla fakirlere dağıtılmıştır. İkinci yılda 1169 yoksul-hasta çocuk bedelsiz muayene ve tedavi edilerek bunlardan 719'unun ilaçları verilmiştir. Ayrıca çocuklara 7.547 kuruş tutarında gıda yardımı yapılmıştır. Cumhuriyet Bayramı'nda 300 yoksul aileye patates, pirinç vb. yardımı yapılmış ve İstanbul gümrüğündeki satılmayan eşya da bunlara dağıtılmıştır. Ayrıca bu ailelere kömür yardımında da bulunulmuştur. Bay Sami adında hayır-

⁴⁷ BCA, 490.1.0.0/597.64.4, lef 20.

⁴⁸ BCA, 490.1.0.0/597.64.4, lef 19.

⁴⁹ BCA, 490.1.0.0/597.64.4, lef 8.

⁵⁰ BCA, 490.1.0.0/597.64.4, lef 2.

⁵¹ BCA, 490.1.0.0/597.64.4, lef 14.

⁵² BCA, 490.1.0.0/597.64.4, lef 16.

sever bir vatandaş malının üçte birini kuruma bağışlamış, diğer bir hayırsever ise 300 liralık bir tesisin gelirini bağışlamıştır. Üçüncü yılda 851 hasta çocuk muayene edilmiş ve bunların 594'ünün ilaçları ücretsiz verilmiştir. Çocuklara ayrıca Kızılay'dan gelen 186 kutu süt dağıtılmış ve aç kalan çocuklara şeker, pirinç, un vb. gıdalar verilmiştir. Cumhuriyet Bayramı'nda 291 aileye patates, şeker, pirinç vb. yardımı yapılmıştır. Her ay bir mahallenin fakirlerine yardım edilmiştir. Kuruma gelen bayanlar vasıtasıyla 32 kız çocuğu giydirilmiştir. Yedi koyun etin yanı sıra, ayrıca gümrüklerde satılmayan eşya da fakirlere dağıtılmıştır. Gelir ve giderlerin hepsi her ayın sonunda gelir-gideri bildiren belgeler ile idarece incelenmiş ve bir mazbata ile onaylanmıştır. Kurumun bilançosunu yayımlayan Nakiye Elgün, bu sayede vatandaşlardan kurumun artan ihtiyaçlarına mukabil yardım talebini, *"eğer bu gidiş böylece giderse bir kongre müddeti olan üç yılda bu uğurlu kurumun kapılarını kapamak zorunda kalacağız."*⁵³ sözleriyle dile getirmiştir.

Cemiyetin yirmi beş yıl önce yapılan nizamnamesi günün ihtiyaçlarını karşılamadığından yeni bir içerik dâhilinde bir kongrede ele alınmıştı. Nizamname gereği her üç yılda bir toplanması gereken kongre 11 Mayıs 1934'te azaların katılımıyla toplanmıştı. Azalardan olup izinli olarak İstanbul'da bulunan Washington Büyükelçisi Münir Ertegün de kongreye eşyle beraber katılmıştır. Kongredeki murakıp raporunda cemiyetin üç yıllık faaliyetleri, mali durumu izah edilmiş ve kabul edilmiştir. Kongreden tüm vatandaşlara yapılan çağrıda, yoksullara yardım etmenin ihtiyaçtan ziyade zaruret olduğu vurgulanmakta, yardımın sadece para ile değil eşya, elbise, yiyecek ile de yapılabileceği belirtilmekte ve şu ifadelerin altı çizilmekteydi:

*"...her medeni insanın, her insanlık vazifesini anlamış olanın en yüksek ve en birinci işidir. Eğer hepimiz bu işi düşünür ve elinden geldiği kadarını yapar ve yapabilirse insanlık saadete doğru yükselir ve buna erişir. Türkün töresi, özü, yüreği hep civanmertlik, alicenaplıkla doludur. Ey Türk! Ve ey yüce insan! Bu özünü, bu varlığını hiç unutma. Senin yardımını bekleyen ve buna el açıp yüzüne bakan ve senden insanlık namına imdat bekleyen kardeşlerin olduğunu unutma!..."*⁵⁴

Cemiyetin sarf ettiği para ile kotardığı iş arasında uçurum vardı. Nitekim fuzuli hiçbir masrafa girmeyen cemiyet, gösterişin gerektiği durumda bile bu işi ücretsiz gerçekleştirmiştir. Faaliyetler sadece parayla gerçekleştirilmemiş, gerek hayırseverlerin, gerekse Kızılay'ın veya çeşitli esnaf cemiyetlerin yaptığı aynı yardımlarla kotarılmıştır. Bize göre kongre kitapçığına giren en önemli ifade ise şuydu: *"Her bir teşekkülün içtimai ve medeni teavün ve tesanüdü emreder."*⁵⁵

22 Kasım 1969'da merkezi İstanbul'da bulunan Topkapı Fukaraperver Cemiyeti'nin kamu yararına çalışan derneklerden sayılması İçişleri Bakanlığı'nın 10/09/1969 tarih, 81-103/T-157/358 yazısı ve 3512 sayılı kanunun

⁵³ BCA, 490.1.0.0/597.64.4, lef 21, 22, 23, 24, 27, 28, 29.

⁵⁴ BCA, 490.1.0.0/597.64.4, lef 14.

⁵⁵ BCA, 490.1.0.0/597.64.4, lef 14.

37. maddesine göre kararlaştırılmıştır.⁵⁶ Cemiyet bugün hala yoksullara yardımcı olabilmek için hayatiyetini devam ettirmektedir.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin son yüzyılı adeta savaşlar ve isyanlar tarihidir. Savaş ve isyanlar, ülkedeki üretici konumdaki erkek nüfusu eritmekte, bu da ülke ekonomisine büyük bir yük getirmekteydi. II. Meşrutiyet'le birlikte gelişen özgürlük ortamında çeşitli cemiyetler ortaya çıkmaya başlamıştı. Fakirliğin kol gezdiği imparatorluğun başkentinde yoksullara yardım amacıyla cemiyet kurma fikri devlet inisiyatifiyle gerçekleşmişse de, zamanla kurulan cemiyetler resmi devlet mekanizmasından bağımsız bir yola girmiştir. Bunlardan biri de ilk etapta İttihat ve Terakki'nin ön ayak olmasıyla bir şube olarak kurulan sonra da bağımsız bir oluşuma doğru evrilen Topkapı Fukaraperver Cemiyeti'di. İstanbul'un fakir alanlarını kendine hedef alan cemiyete hızla toplumun seçkin kesimleri üye olmaya başlamıştır. Balkan Savaşı ve 1. Dünya Savaşı'nda muhacir ve yaralıların yardımına koşan cemiyet Cumhuriyet kurulduktan sonra da hayatına devam etmiştir. Kendine hedef kitle olarak yoksulları alan cemiyet, aynı zamanda onları üretici konuma sokmayı da ihmal etmemiştir. Gerek kimsesiz ve yetim çocuklara, gerekse yoksul ve hastalara bakmakla kendini sorumlu gören cemiyet, konser, müsamere ve gelen yardımlarla günümüze kadar gelebilmiştir.

Kaynaklar

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA).
Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA).

Gazeteler

Atı, Vakıt.

Eserler

Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, Cilt: 8, İstanbul 1995.

ERSOY, Mehmet Akif: *Safahat*, İnci Ofset, Konya, Tarihsiz.

ÖZBEK, Nadir: "90 Yıllık Bir Hayır Kurumu: Topkapı Fukaraperver Cemiyeti", *Tarih ve Toplum*, Cilt: 30, No: 180, 1998.

SARISAMAN, Sadık: "Eyüp Fukara Cemiyeti", *Tarihi Kültürü ve Sanatıyla Eyüp Sultan Sempozyumu Tebliğler*, İstanbul 2005.

Topkapı Fukaraperver Cemiyeti -1908-1968-Tarihçesi-Hizmetleri-Tasarıları, İskender Matbaası, İstanbul 1968.

YÜCEKÖK, Ahmet N. - TURAN, İlter - ALKAN, Mehmet Ö.: *Tanzimat'tan Günümüze İstanbul'da STK'lar*, Türkiye Ekonomik Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul 1998.

⁵⁶ BCA, 30.18.1.2/242.78.5.

